

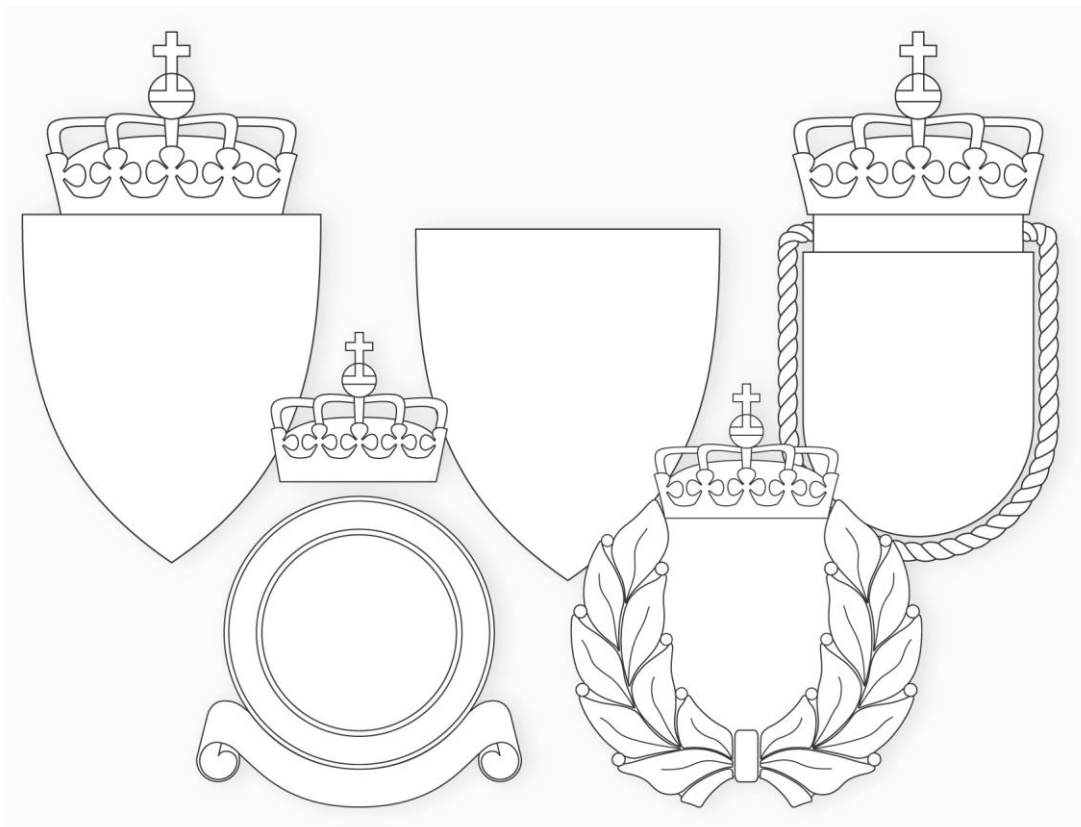

FORSVARET

Veiledning

Innføring i militær heraldikk

1. april 2020

Innføring i militær heraldikk

Metadata

KORTTITTEL:	Innføring i militær heraldikk
SIKKERHETSGRADERING:	UGRADERT
HJEMMEL:	Bestemmelse for Forsvarets visuelle profil
FAGMYNDIGHET:	Forsvarsstaben (FST)
FAGANSVAR:	Forsvarets mediesenter (FMS)
IKRAFTTREDELSE:	2020-04-01
FORRIGE VERSJON:	2017-08-01

Innhold

1 INNLEDNING	4
2 TIDLIGERE TIDERS BRUK AV VISUELLE SYMBOLER.....	4
3 HERALDIKKENS FØDSEL	5
4 SLAGMARKENS KRAV	5
5 VÅPENSPESIALISTENE, HEROLDENE	5
6 HVA ER HERALDIKK.....	6
7 HERALDISK STIL.....	6
8 BLASONERINGENS BETYDNING.....	7
9 DEN NORSKE HERALDISKE STIL.....	7
10 ELEMENTER I ET HERALDISK VÅPEN.....	8
11 VÅPENSKJOLDET.....	8
12 SKJOLDETS FLATE OG INNDELING.....	9
13 SNITT	9
14 TINKTURER.....	10
15 HERALDIKKENS FARGENORMER	10
16 ALTERNATIV TIL FARGER.....	10
17 MOTIV I VÅPEN.....	11
18 GOD OG DÅRLIG HERALDIKK	11
19 ALMINNELIGE FIGURER	12
20 MOTIVKRETS- FAUNA.....	12
21 MOTIVKRETS FLORA, GJENSTANDER ETC	13
22 HJELM OG HJELMTEGN	14
23 HJELMKLEDE	14
24 KRONEN.....	14
25 SKJOLDHOLDERE OG VÅPENKAPPE	15
26 VALGSPRÅK. MOTTO OG KRIGSROP	15
27 EMBETS- ELLER ANSVARSTEGN.....	16
28 BADGES	16
29 BESKRIVELSEN (BLASONERING)	17
30 KONSTRUKSJON AV FORSVARETS MERKER, NORMER	17

31 KONSTRUKSJON AV FORSVARETS MERKER - TINKTURER	17
32 KONSTRUKSJON AV FORSVARETS MERKER – DE HERALDISKE KRAV	18
33 MERKER OG TEGN PÅ UNIFORM	19
34 BRUK AV MERKER	19
35 RANGERING AV VÅPEN	20
36 FLAGGSYMBOLER	20
37 ORDENER	24
38 LOV OG RETT OG SYMBOLER	24
39 ANDRE ELEMENTER INNEN MILITÆR HERALDIKK	25

INNFØRING I MILITÆR HERALDIKK

Thorbjørn B. Bergersen
Generalmajor

1 Innledning

Ingen etat eller organisasjon i vårt land har en tilsvarende levende heraldikk som Forsvaret. Merker, faner og andre symboler har alltid vært, og er fortsatt en naturlig del av det militære miljø.

Militær heraldikk bygger på de samme grunnleggende regler og forutsetninger som vanlig heraldikk. Den er imidlertid mer omfattende. Denne innføring legger vekt på militærmaktens bruk av ytre tegn og symboler, og alt det øvrige som identifiserer Forsvarets avdelinger og

enheter, men omtaler også forhold av mer generell heraldisk karakter. Heraldikk kan oppfattes å være krevende og streng, og det er riktig at visse forutsetninger må oppfylles for at man skal oppnå gode heraldiske løsninger og utforminger. Tradisjoner og historisk utvikling medfører at de forskjellige land ikke praktiserer de heraldiske normer på samme måte. Grunnlaget er imidlertid fast, og de normer og regler som presenteres i denne innføring vil gi en forståelse av heraldikkens vesen og dens innhold.

Norges konge i stridsutrustning
Bilde fra 1400 tallet

2 Tidligere tiders bruk av visuelle symboler

Fra
Bayeux-teppet

Mennesker har fra de eldste tider nyttet visuelle symboler for å fremheve posisjon og tilhørighet. Våre forfedre kjempet i krigsmaling og med dekorerte skjold og våpen under forskjellige former for flaggsymboler for å markere sin tilhørighet til stamme, folk eller ledere. I den egyptiske oldtid finner vi tegn som identifiserte sivile og militære autoriteter.

Sun Tzu skrev om bruken av flagg på slagmarken i sitt store verk "Kunsten å krige" for over 2600 år siden, og romerske legioner gikk i kamp under sine felttegn. Bayeux-teppet fra ca. 1077, gjengir flere flagg, bl a kong Haralds dragebanner, og normannere med figurtegn i sine skjold.

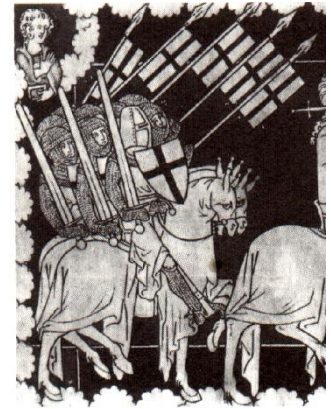
Det kan nevnes mange flere eksempler på at man tidlig forsto betydningen av å bruke symboler for identifikasjon, og for å styrke moral og kampvilje på slagmarken. Likevel anser man ikke den tids symbolbruk som heraldikk, slik den senere kom til uttrykk. Utformingen var for vilkårlig, og for tidsbegrenset i bruk. Perioden betegnes derfor som *før heraldisk tid*. Heraldikken slik vi kjenner den i dag har sin opprinnelse fra korstogstiden, som startet i 1095.

3 Heraldikkens fødsel.

Kong Edward III og St Georg, 1300 tallet

Pave Urban II bestemte at korsfarere skulle bære et kors på bryst og skulder. Under det tredje korstog ble det fastlagt at franskmennene skulle bære røde kors, engelskmennene hvite, og flamlenderne grønne kors, for å skille styrkene fra hverandre. Britene overtok senere det røde kors under Edward III, da St George ble nasjonal helgen. Korset finner vi i dag i Englands flagg. Ved at farger ble differensierte, fremsto en nasjonal- og enhetsbevissthet hos korsfarerne, d v s i stor grad den samme hensikt vi har med dagens militære heraldikk. Ut i fra korstogene fremsto grupperinger som var bundet sammen av æreskoder og våpenbrorskap. Tempelriddere er et eksempel på et slikt militært og religiøst ridderskap. Disse etablerte sine visuelle symboler i form av merker og bannere. Dette la grunnlaget til dagens heraldikk, og de sivile og militære ordenssystemer.

4 Slagmarkens krav

Krigsutrustningen ble stadig mer beskyttende, og ansiktet mer tildekket. For å kjenne hverandre igjen på slagfeltet med røyk, støv og uoversiktlige forhold, fant ridderne det nødvendig med enkle og stilistiske figurer i klare kontrastfarger på skjold, lansefaner, kjortel og hestedekken. Denne bruk i strid har ført til begrepet «våpen». På engelsk brukes ofte **betegnelsen** "coat of arms" fordi ridderen bar sine heraldiske kjennetegn på sin kjortel over rustningen. Der det er mulig for misforståelser, kan vi bruke

Kong Eirik Magnusson 1289

uttrykket "heraldisk våpen".

Disse personlige kjennetegn fikk etter hvert utvidet bruk, og ikke bare forbeholdt krigerklassen. De ble symboler for slekt, tilhengere og enheter, og etter hvert også for territorier og nasjoner, slik som i vårt eget land. Den norske konges personlige riddervåpen ble landets rikssymbol i 1280. Våpnene fikk en permanent karakter, basert på fastlagte regler som stadig i større grad ble utøvet av profesjonelle herolder.

5 Våpenspecialistene, heroldene

Som følge av datidens hærordning og krigføring, utviklet det seg en gruppe spesialister på våpenmerkekunnskap, kalt *herolder*. Den gamle tyske **betegnelsen** "hariwalt" viser til at heroldenes oppgave var "des Heeres zu walten", holde rede på hæren. Samme betydning har det nordiske navnet Harald. Gjennom den gamle franske **betegnelse** "herault" har ordet funnet sin plass i alle

europæiske språk. Heraldikk er utledet av ordet herold. Heroldene var budbringere, og fremsto som en form for talsmenn, eller diplomatiske sendebud, mellom stridene parter.

Den føydale samfunnsordning var preget av stadige feider, ikke bare krigerske, men også av sportslig karakter, turneringer. Deltagerne i en strid hadde sine egne kjennemerker. Man hadde derfor behov for noen som hadde oversikt over hvem de forskjellige våpenmerker tilhørte. Heroldene ble spesialister, og bidro til å utvikle de regler vi baserer oss på i dag. Reglene bredte seg fort fordi datiden var preget av militære aktiviteter. Den sivile bruk fikk imidlertid etter hvert en større betydning. Skjoldene ble registrert i såkalte våpenruller eller våpenbøker (*armorialer*). Heroldene utviklet også en egen måte å beskrive våpenmerkene på, det vi kaller *blasonering*.

For at heroldene skulle fremstå med tydelig identitet, og dermed være beskyttet, var deres antrekk fargerikt og av en særlig utforming, normalt basert på deres eieres heraldiske våpen.

6 Hva er heraldikk

Heraldikk kan defineres som læren om våpenmerker, deres utforming og bruk.

Den kan betegnes som både en vitenskapelig og en kunstnerisk disiplin.

Militær heraldikk, omfatter betydelig mer enn systematisk utviklet våpen- og flaggvesen, slik vi kjenner det fra den øvrige heraldikk. Hva som omfattes av begrepet kan være avhengig av det enkelte lands tradisjoner og hevd, men normalt inngår f eks uniformer, tegn og symboler på disse, medaljer, seremonier, og andre typiske ytre forhold, som er karakteristiske for militære styrker og deres spesielle miljø.

Heraldikken oppsto som følge av militære behov. Den moderne militære heraldikk bygger på det samme grunnlag som den opprinnelige, *behovet for å identifisere stridende parter*. Det setter krav til tydelighet, uniformitet og militær form og karakter. De elementer som man i dag kan betegne som militær heraldikk, har til formål å identifisere personell og materiell, ikke bare på slagmarken, men i all sammenheng der man ønsker å fremheve de militære styrkers egenart

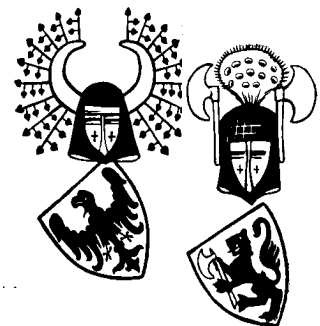

7 Heraldisk stil

Heraldikken spredte seg over hele det vestlige Europa tidlig på 1200 tallet. Innledningsvis var det bare konger som hadde våpen, men allerede på 1300 tallet var det mange med personlige våpen.

For krigerklassen kom motivene i hovedsak fra tre kilder, bannere og felttegn fra før heraldisk tid, beslag og forsterkninger på skjoldet, og dyr og fabeldyr som uttrykte krigerske eller ridderlige idealer. For noen var motivet inspirert av deres segl.

Våpenmerkene var *enkle og stilistiske*, og motivene ofte geometriske figurer, kjente dyr og planter (fauna og flora), samt visse gjenstander og himmellegemer. Motivene var som regel *gjengitt i silhuett og uten perspektiv*, og ble karakterisert ved sine konturer. Særlige kroppsdeler ble forstørret, og *bevæpning til dyr markert*. Figurene var *tilpasset skjoldets form, og utfylte dette i størst mulig grad*. Trær ble gjengitt med få, markerte

Heraldisk stil, ørn og løve. Den tyske keiser og kongen av Norge. Dekorasjoner på tysk bord fra 1330.

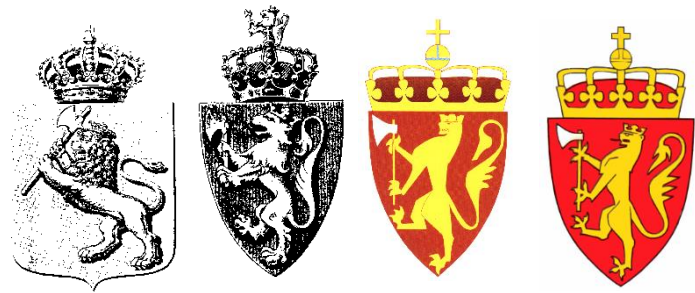
blader. Noen motiver hadde faste former. En heraldisk stil var i ferd med å utvikle seg, en heraldisk stiliseringsteknikk.

8 Blasoneringens betydning

En streng stil var helt nødvendig. Våpenmerkene måtte gjenkjennes på lang avstand, eller raskt oppfattes i en hektisk og uoversiktlig kampsituasjon. Men det ligger også i heraldikkens vesen en grad av fleksibilitet. Figuren eller motivet kan ta form etter den bakgrunn det plasseres på, men en figur på en flaggbakgrunn kan få en litt annen form enn når den samme figur inngår på et skjold. Her er *blasoneringen* (beskrivelsen) av avgjørende betydning, og mer grunnleggende enn den grafiske utforming. Dette fører til at våpenbildet eller motivet i mange sammenhenger kan ha forskjellig strek, avhengig av formgiveren, eller forhold som tidsepoke, bakgrunn, materiale som nyttes etc.

Et eksempel på varierende form gjennom tidene er vårt eget riksvåpen. Blasoneringen angir: «Noregs riksvåpen er ei opprett gull-løve på raud grunn med gullkrone på hovudet og gullskjeft sylvøks i framlabbene».

De forskjellige utforminger av riksvåpenet tilfredsstillende alle blasoneringen.

1844

1905

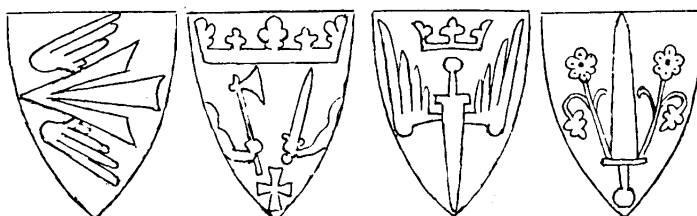
1964

1992

En avdeling/enhet identifiseres både innad og utad med et kjent merke. Man må derfor være meget forsiktig med å foreta justeringer i strek og form. *Hovedregelen bør være at et godkjent merke i Forsvaret ikke endres, gis tilføyelser, eller på andre måter får en annen karakter enn originalen.* Moderne teknikk gir helt andre muligheter for gjengivelser enn tidligere tiders håndlagde produkter.

9 Den norske heraldiske stil

Våpnenes utvikling hadde sammenheng med samfunnets oppbygging. De tok etter hvert karakter av den periode og tid de ble brukt. Våpnene utviklet seg til å bli mer kompliserte og sammensatte. I stor grad var dette en følge av behovet for å identifisere det enkelte medlem av en slekt. Stamvåpenet kunne få et tillegg, eller bli omgitt av en *bord* eller ramme, slik vi i dag finner det brukt for underavdelinger i Hæren (*brasures*). Flere figurer kunne slås sammen når man ønsket at avstamningen fra flere slekter skulle komme til uttrykk. Tidsperiodens stilart kunne til tider gi seg uttrykk i groteske og overdrevne former, langt fra den opprinnelige heraldiske stil. I vårt land har vi søkt å finne frem til den enkle, innledende stil. Det har etter manges mening, ført til, at vi har gått noe for langt, og derved fått en relativt fattig og fantasiløs offentlig heraldikk. Norske våpen fra omkring 1300 tallet, var stort sett mer fantasirike enn for eksempel den kommunale heraldikk i dag. Motivene var ofte sammensatte, og besto av flere motiver. Det er eksempler på at nyere norsk militær heraldikk har likhetstrekk med de gamle middelalder våpen.

Norske slektsvåpen fra 1300 tallet registrert av H Trætteberg

Nyere militært merke

10 Elementer i et heraldisk våpen

Et heraldisk våpen består først og fremst av et *skjold* hvor det inngår en *våpenfigur* eller *skjoldmerke*. Over skjoldet er det på personvåpen normalt en *hjelm*. Andre hodeplagg kan også forekomme, f.eks. i kirkelig heraldikk. For statlig heraldikk, og for personer av en viss rang, kan det være forskjellige kroner over skjoldet. Hjelmen har ofte et *hjelmtegn* (*crest*), og et *hjelmklede* som opprinnelig skulle beskytte mot vær og klima. Hjelmkledet er festet av en krans av tvinnet tekstil (*hjelmkrans*, *vulst*) i våpenets farger. Det er også mange eksempler på at det bare er plassert vulst med hjelmtfigur over skjoldet. Dette er vanlig i engelsk heraldikk, i byvåpen etc.

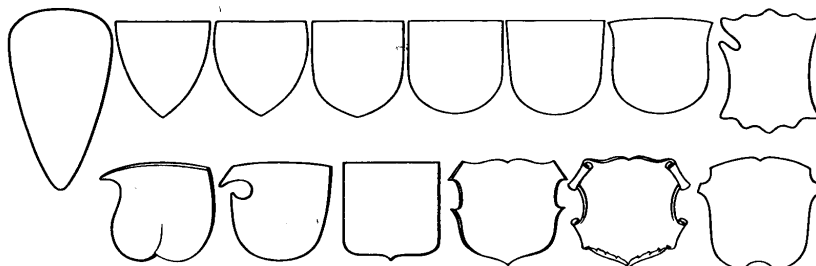
På hver side av skjoldet kan det være *skjoldholdere* som kan stå på et *postament*. Ofte er det et bånd med *valgspråk* (motto, kamprop) under eller over våpenet. Andre elementer som kan inngå i et våpen er *embets-* eller *ansvarstegn*, *våpenkappe*, *ordenstegn*, *halssmykke* o s v. Offentlig eller statsheraldikk er enklere, og begrenser seg vanligvis i vårt land til skjoldet med innhold, eventuelt med krone.

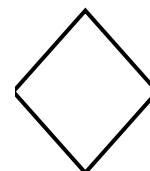
Våpenet til den britiske kongefamilie

11 Våpenskjoldet

De middelalderske skjoldtyper ble utviklet for bruk i strid med sverd og lanse. Skjold på 1100 tallet var smale og relativt lange. Trekantskjoldet eller det gotiske skjold, kunne etter hvert gjøres mindre fordi knærne ble dekket av beskyttende plater. Grunnformen (som et strykejern) anses å være det egentlige heraldiske skjold. Kvinner førte ikke krigsvåpen, men hadde behov for kjennetegn. Deres heraldiske «skjold» var normalt ruterformet, men kan også være ovalt, uten hjelm og hjelmtegn. Unntaket er regjerende dronninger, de førte vanlige krigsskjold.

Eksempler på skjoldformer fra 1100 tallet til renessansen.

Kvinneskjold

Heraldikkens grunnelement utviklet seg etter hvert til å bli våpenskjoldet med dets figurinnhold.

Våpenet er et eiermerke, men også et billedkjennetegn, som like godt som den skrevne betegnelse, identifiserer en bestemt person, familie, organisasjon eller nasjon. "**En eier, ett våpen**" er et viktig prinsipp i heraldikken. Dette innebærer at samme våpen ikke kan identifisere to eiere, eller sagt på

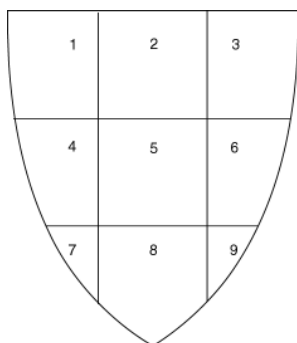
Våpnene er forskjellige, men varierte figurer hadde vært en bedre løsning,

en annen måte, to forskjellige avdelinger/enheter eller organisasjoner kan ikke fremstå med samme merke. Det behøver imidlertid ikke å være stor forskjell før det oppfattes som to merker eller våpen. Det kan være andre tinkturer (farger), samme figur men i forskjellige posisjoner, eller det opprinnelige motivet får en eller flere tilleggs figurer. Å variere tinkturer er imidlertid ingen god løsning, bl. a er det problemer med å gjengi merkene i sort/hvitt. Forskjellige våpenfigurer er et meget bedre heraldisk alternativ. At et merke er et selvstendig billedkjennetegn, betyr at figurinnholdet ikke må være komplisert med f.eks. mange elementer som gjør det utydelig og uforståelig, og nærmest krever en forklaring for å bli oppfattet. *Enkelhet er derfor et viktig prinsipp.*

12 Skjoldets flate og inndeling

Skjoldets flate kan deles i felter med følgende betegnelser:

Feltene:

1, 2 og 3 betegnes sammen *skjoldhodet*.

4, 5 og 6 betegnes sammen *bjelken*.

7, 8 og 9 betegnes sammen *skjoldfoten*

2, 5 og 8 betegnes sammen *stolpe eller pæl*.

1, 4 og 7 betegnes sammen *høyre (dekster) side*

3, 6 og 9 betegnes sammen *venstre (sinister) side*.

2 er *hovedstedet*.

5 er *hjertestedet*

I tillegg kan deles på midten, horisontalt eller vertikalt, skrådeles, kvadreres, o s v:

Delt

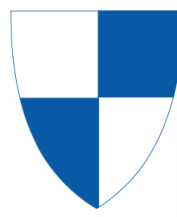
Kløvd

Skrådelt fra venstre

Skrådelt

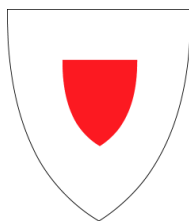

Kvadrert

Videre er det en rekke karakteristiske inndelinger med faste betegnelser, bl a følgende:

Bord

Hjerteskjold

Sparre

Innfatning/Tressure

13 Snitt

Tinkturene er viktige i heraldikken, men antallet er få. Man måtte derfor bruke de muligheter som foreligger. Den enkleste løsning var å sette en farge opp mot et metall. *Metall kan imidlertid ikke støte opp mot metall, eller farge mot farge*. Det er enkelte avvik fra denne regel. Jerusalems våpen var et gull kors på hvit bunn. Kong Olav den Hellige skal ha ført samme skjold i slaget på Stiklestad. Det aksepteres også at *metallene kan støte opp mot hverandre når grensesnittet er kort*, f eks i Riksvåpenet, der løven og økseskaftet er i gull, men øksehodet er sølv. Den samme regel kan også gjøres gjeldende for farger. Metall og farge kan skilles med delelinjer eller *snitt*. Disse er trukket fra kant til kant på skjoldet. Dermed oppstår geometriske figurer (*heraldiske figurer*).

I stedet for den rette linje til å dele skjoldet med, kan man nytte 15-20 forskjellige snitt. Noen eksempler er:

Taggesnitt:

Bølgesnitt:

Tindesnitt:

Tannsnitt:

Grankvistsnitt:

Eksempel på bruk av tindesnitt

Bølgesnitt brukes bl a i flere sjømilitære merker

14 Tinkturer

I utgangspunktet kan man ikke tenke seg et våpen uten farger. Hensikten med farger var å gjøre våpenmerkene lett kjennbare i kamptummelen, og kontraster var viktige. Av optiske grunner måtte

Mulige kombinasjoner av metaller og farger

man bruke klare og rene farger. Dette førte til kombinasjoner av et fåtall farger og såkalte metaller, samt pelsverk. *Farger, metaller og pelsverk benevnes med fellesbegrepet tinkturer.*

Her i Norge *begrenser fargene seg til rødt, blått, sort og grønt.* I tillegg brukes *purpur*, selv om det ikke er ofte. Det forekommer også at oransje, brunt og naturfarge nyttes, men disse er ikke ansett som gode heraldiske farger.

Metallene er gull og sølv, som ofte erstattes med gult og hvitt.

Pelsverk er enten hermelin eller gråverk. Hermelinen stiliseres i forskjellige former, og er en gjengivelse av pelsdyrets sorte haletipp på hvit bunn, slik vi bl. a finner det i våpenkappen til det store norske kongevåpen fra 1906. Gråverk er et mønster, ofte i blått og sølv/hvitt, og forestiller ekornskinn som er sydd sammen med hodet vekselvis opp- og nedover. Det må særlige og sterke grunner til at man velger å nytte pelsverk i militære merker.

15 Heraldikkens fargenormer

Er skjoldflaten eller våpenfiguren er i en farge, skal det øvrige være i metall, m a o *et våpen skal normalt bestå av en farge og ett metall.* Denne regel etterleves ikke alltid. Flere tinkturer kan forekomme i et våpen, eksempelvis ved såkalte *alliansevåpen*. Avdelinger eller enheter som slås sammen, er eksempler på organisasjoner som kan ha merker i flere tinkturer. For øvrig mener man i dag at en forsiktig bruk av flere tinkturer må kunne aksepteres, særlig når dette fremhever symbolikken. Såkalte dyrs *bevæpning*, d v s tunge, klør, tenner, nebb etc. kan også gis en egen farge, normalt rødt eller blått.

Vanligvis skal et våpen bestå av rene fargeflater. Det er ikke uvanlig at fargeflater i våpen kontureres med tynn sort strek. Det er imidlertid ingen grunn til å videreføre en slik praksis for Forsvarets merker. Kombinasjonen av de nevnte rene fargeflater gir tilstrekkelige kontraster. Kronen over skjoldet kan imidlertid gis en tynn rød eller sort konturstrek når bakgrunnen er hvit. Skjold i metall bør også kontureres.

De forskjellige nasjoner synes å foretrekke visse kombinasjoner av farge og metall. I Norge er rødt og gull(gult) fremtredende. At vi i Norge foretrekker de gamle kongefargene medfører at ofte det er et sterkt ønske hos mange at merker i Forsvaret skal inneholde disse tinkturer. Mange merker blir da visuelt like, og man bør derfor tilstrebe og utnytte alle farge-kombinasjoner.

16 Alternativ til farger

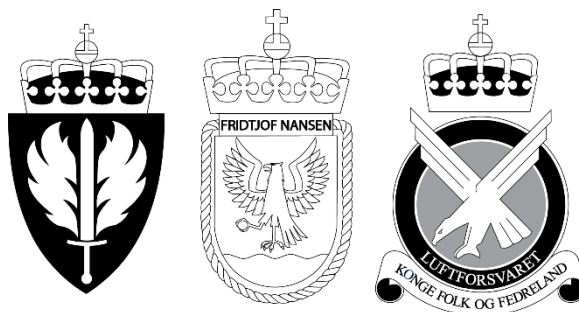
Våpen karakteriseres av både form og farger. Normalt bør derfor et merke gjengis i de farger som fastlagt ved den formelle godkjennelse. Gjengir man et merke i andre tinkturer enn fastlagt, er dette *et nytt og annet våpen*.

Det kan derfor sies at det er heraldisk feilaktig å endre merker i fastlagte tinkturer til sort og grønt, eller brunt og sand ("**subdued version**"), til bæring på feltuniform. Både sort og grønt er selvstendige heraldiske farger, og kan ikke erstatte godkjente tinkturer i et merke.

Det er ikke alle nasjoners militære styrker som følger aksepterte heraldiske normer og bestemmelser. Norske styrker opererer i dag i et internasjonalt miljø, og man må derfor akseptere

de operative forutsetninger som ligger til grunn for slik nedtoning av merker. Imidlertid bør man søke å opprettholde merkets karakter slik det fremgår nedenfor.

Farger er ikke alltid mulig av praktiske eller økonomiske årsaker. Det må derfor avbildes i sort og hvitt. Merket kan da være i sorte og hvite flater (tung grafikk) eller i strek (lett grafikk). Hva som skal brukes avhenger av øvrig grafisk utstyr. Ved tung grafikk (og nedtonede merker) bør lyse tinkturer (metallene) gjengis i hvitt (grønt, sand), og mørke (fargene) i sort (sort, brunt). For merker med bakgrunnen i gull og sølv, må skjoldets ytterkant markeres med en tynn sort strek ved sort/hvitt gjengivelser. For visse merker kan det være nødvendig å bruke raster for å markere forskjell i tinkturer.

17 Motiv i våpen

Det er avgjørende at motivet er entydig og lett forståelig, og følger den heraldiske stil. Man skal søke å oppnå en ornamental, dekorativ virkning innenfor en fast og nøktern form. Alle motiv betegnes som *figurer* eller skjoldmerker. Det er to former for figurer, *de alminnelige figurer* som omfatter kjente og konkrete elementer som dyr, fugler, planter og gjenstander som sverd, borg, o s v. *De heraldiske figurer* er geometriske mønstre hvor skjoldflaten deles på forskjellige måter.

Selv om det forekommer merker med heraldiske figurer i Forsvaret, foretrekker norske militære enheter og avdelinger alminnelige figurer. Denne motivkrets gir de beste muligheter ved valg av figur å symbolisere oppgaver og ansvar, eller fremheve forhold som knytter seg til vedkommende enhets/avdelings historie eller område.

Eksempel på kontra fargelegging

De heraldiske figurer nyttes normalt alene på ubrutt flate, men skjoldets inndeling kan også være bakgrunn for alminnelige figurer. Følger man de strenge fargelover som praktiseres i vårt land, d v s EN farge og ETT metall, er ikke handlefriheten stor. Kontra fargelegging er også en mulig løsning for å skape frodige våpen. Flere heraldikere mener at den norske farge lov, slik den bl. a praktiseres i kommuneheraldikken, er for streng, og en viss oppmyking bør finne sted i tråd med den praksis som vi bl. a finner i våre naboland. En forsiktig oppmyking av denne regel kan derfor aksepteres om særlige forhold tilsier det, f eks når man ønsker å forsterke symbolikken.

Eksempel på merke med heraldisk figur.

18 God og dårlig heraldikk

Det ansees som dårlig heraldikk å gjengi visse figurer, og f. eks. Sverige fastslår tjenestebestemmelser at det er *forbudt å innpasse tall og bokstaver i militære merker*. Den samme regel gjelder i vårt land. Skriftlige navnebetegnelse som del av et merke er for øvrig prinsipielt unødvendige fordi det grafiske billedkjennetegn identifiserer vedkommende organisasjon like godt som den skrevne tekst.

Eksempler på sammensatte våpen

Sjø- og Luftforsvaret har tekst i sine merker. Teksten er imidlertid på utsiden, enten rundt, eller mellom krone og skjold, og kan derfor forsvares. Man kan imidlertid ha delte meninger om utformingene på et estetisk og praktisk grunnlag. Men de nevnte normer har lenge vært i bruk, og har derfor en hevd.

Bygninger er også en uønsket figur. Unntak er borg og festning. Slike må imidlertid ikke gjengis naturalistisk, men ha en stilisert form. Kravet om enkelhet har ført til at det meste av den moderne norske heraldikk *består av EN figur*. Figuren kan imidlertid være sammensatt, eller eventuelt gjentas flere ganger, normalt tre. Men det er flere eksempler på at to figurer inngår i f. eks. kommunevåpen. Flere av våre militære merker består også av to motiver. Man kan derfor tillate seg å utforme militære våpen med

mer enn en figur, hvis det er nødvendig for å fremheve oppgaver og ansvar. En slik mulighet må praktiseres med forsiktighet, *og mer enn to motiv bør ikke inngå i et merke*.

19 Alminnelige figurer

I motsetning til heraldiske figurer som berører skjoldkanten, svever alminnelige figurer ved at de normalt står fritt i skjoldet. De kan imidlertid også vokse opp fra, eller ut fra skjoldkanten. Figurene er nesten alltid *vendt mot venstre* sett fra tilskuerens side, d v s heraldisk høyre (*dekster*). Hodet på dyr (og mennesker) kan imidlertid vært vendt mot tilskuerne (løver betegnes *leopardisert*). I Norge er *flate stilen* dominerende, d v s figurene skal ha rene farge flater, og ikke gjengis i perspektiv, skraveres eller på annen måte fremtre med dybdevirkning. Figurenes form skal være *enkle og sterkt stiliserte*. Konkrete naturalistiske motiver kan ikke brukes, m. a. o. man kan ikke avbilde kjente naturformasjoner o. l. Unødige detaljer skal fjernes, og *karakteristiske trekk kan forstørres*. Motivet må imidlertid kunne kjennes igjen, det må være *lett forståelig, også i silhuett eller kontur*. Dette har ført til visse innvendinger mot krysslagte gjenstander, f. eks geværer o. l. I silhuett kan en slik figur oppfattes som St Andreas kors. Mange figurer kan imidlertid kryss legges uten at det er tvil om deres identitet i silhuett. Hvert tilfelle krever derfor en selvstendig vurdering.

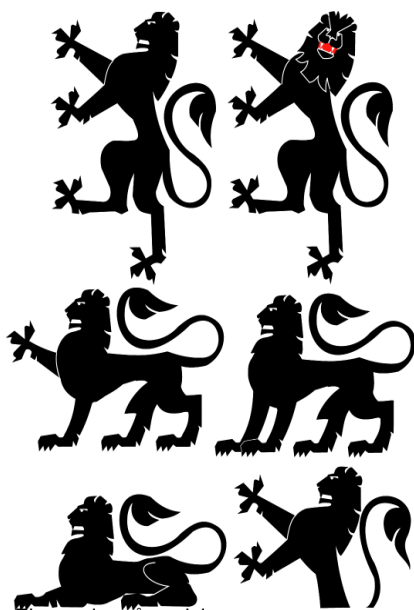
Kravet om at figuren er kjennbar i silhuett betinger også at flere elementer ikke kan stables på hverandre. Det hele kan bli en uklar og uforståelig masse. En liten figur lagt på en stor figur kan også bli oppfattet som et hull i den store flaten, eller bli borte i silhuett.

20 Motivkrets- fauna

Figuren må ikke være for spinkel, forutsetningen må være at den *fyller skjoldflaten*. Et enkelt tynt og langt spyd, er f. eks en dårlig figur. Lange figurer gjengis ofte som de vokser opp eller inn i skjoldet.

I eldste tider var det relativt få figurer som ble brukt. Det mest forekommende dyr var løven. Den er et symbol på kraft, styrke og tapperhet, og den oppfattes som edel. Den er dyrenes konge, men ikke over fuglene. Ørn ble derfor i middelalderen brukt som symbol for keiserdømme, løven var et tegn på landfyrstenes makt.

Eksempler på posisjoner;
 1: Opprett, 2: Opprett, leopardisert,
 3: Gående, 4: Stående, 5: Liggende,
 6: Halv opprett.

vinger har en karakteristisk utforming, og er et uttrykk for heraldikkens krav til symmetri. Insekter kan også forekomme som våpenfigurer. Napoleon nyttet for eksempel bien som sitt herskersymbol.

Dyr gjengis normalt gående, stående eller opprett. Men det er mange muligheter. Løven kan f.eks. fremstå med ca. femti forskjellige posisjoner. I noen tilfeller brukes betegnelsen, *leopard* når hodet er en face. Bjørnen er en annen meget brukt figur i heraldikken, noen ganger med halsbånd. På samme måte som med løven, forbinder man bjørnen med herredømme over andre dyr. Andre ofte brukte dyr er ulv, hest, tyr, hjort og villsvin.

En rekke fabeldyr nyttes i heraldikken, for eksempel *griffen*, som har løvens bakkropp og ørnens forparti. Den oppfattes som vokter av materielle og åndelige verdier. *Enhjørningen* er et annet meget brukt fabeldyr, både som figur og skjoldholder. Andre fabeldyr er *basilisk* (hane og drage), *havbukk* (bukk og fisk), *linnorm* eller *drage*, *vinget fisk* etc. Menneskeskikkelser brukes ikke så ofte. Konkrete personer bør ikke gjengis, men figurer av generell karakter er tillatt. Legemsdeler som for eksempel er en hånd eller arm med et våpen, sverd o.l., er en vanlig figur. Den symbolske

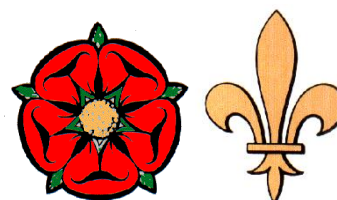

Eksempel på bruk av fabeldyr

21 Motivkrets flora, gjenstander etc

Det var to blomster som opprinnelig ble oppfattet som heraldiske, liljen og rosen. Særlig liljen, som er et symbol på Jomfru Maria, har vært stilisert, og var i sin tid de franske kongers viktigste emblemer. Den heraldiske rosen er avledet av den ville rosen, og har derfor fem kronblad, slik den bl. a. fremgikk på borden på fanen til Brig S. Den kan ha et annet antall blad, men da må det angis i blasoneringen. Fargen er rød eller hvit. Andre anerkjente figurer er trekløver, firblad og fembladet. Blad og trær forekommer i stor grad i heraldikken, særlig de som har karakteristiske former, eksempelvis eiken. Noen trær kan kjennes igjen på fruktene. Trær

Heraldisk rose og lilje

tegnes med stamme, grener og få karakteristiske blader. Normalt skal trær sveve med røttene fritt, men de kan også vokse opp fra bunnen eller fra et snitt.

Gjenstander er ofte brukt som våpenfigurer. Det kan være dagligdagse redskaper og bruksgjenstander. Våpen, sverd, spyd etc. er også figurer som inngår i heraldiske våpen. Videre visse gjenstander som man forbinder med makt og verdighet, for eksempel krone, krumstaver, kranser etc. Dette har vært vanlige heraldiske motiver fra middelalderen. Gjenstandene skal *alltid ses fra den side som har størst flate*. Dette gjelder også båter.

Himmelgemer, sol, måne og stjerner er gamle symboler fra de eldste tider som i særlig grad forekommer i statsheraldikken. En stjerne er ofte den figur som velges som tilleggsteegn. Figurer, særlig enkle gjenstander, kan gjentas, ofte tre ganger, og oppstilles på forskjellige måter i skjoldet.

22 Hjelm og hjelmtegn

Hjelmen inngår ofte i det heraldiske våpen, dette er mer normalt for slekts- eller personvåpen. I Forsvaret er det derfor bare de personlige embetsvåpnene til Forsvarssjefen og Generalinspektørene for Hæren og HV, som har hjelm over skjoldet. Alle disse våpen har *tønnehjelmen*, en av de eldste lukkede hjelmtyper. I de påfølgende år ble det en periode et helt system for ranghjelmer, d v s utseende og posisjon var avhengig av rang. Hjelm og andre elementer som inngår i det komplette heraldiske våpen, skal gjengis naturlig.

I heraldikkens mest aktive periode ble hjelmene utstyrt med dekorative hjelmfigurer eller tegn. Innledningsvis var det i hovedsak kammer av fjær, hestehår o l. Den norske konge på 12-1300 tallet hadde en fjærprydet kam med riksløven malt på sidene. Ridderturningene førte til at utsmykningen ble mer dekorativ, og på hjelmen kunne det anbringes figurer, trær og andre gjenstander. På et tysk bord fra 1330 er det heraldiske våpen til den norske konge avbildet med to økser i tillegg til fjær kammen. Tegnene kunne for eksempel være laget av lær, eventuelt forsterket med treramme o l.

23 Hjelmklede

Hjelmkledet var opprinnelig et stykke tøy som hang ned over ridderens nakke og skuldre, og hadde det praktiske formål å verne mot sol og vær i hete klimaer. Etter hvert ble den billedlige gjengivelse svært fantasirik, med større stoffmengder, og mange tunger.

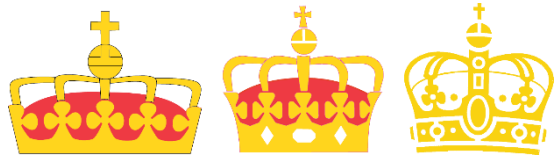
Kledet fikk en dekorativ betydning, preget av de forskjellige perioders stil, og det var ikke lenger noen sammenheng med den opprinnelige funksjon. Normalt gjengis hjelmkledet med de samme tinkturer som inngår i skjoldet, d v s at *metallet (gull/gult eller sølv/hvitt) gjengis på kledets innside. Kransen har samme tinkturer som i skjoldet.* Den tvinnede kransen, bidro også til å skjule hjelmtegnets fester. En krone kunne gjøre samme nytte.

24 Kronen

Kronen er eldre enn heraldikken. Den utviklet seg fra perserkongens diadem. På 12-1400 tallet var det en enkel krone som besto av en ring og fire bladformede spisser, en i front, en bak og en på hver side. I mellomrommene var det ofte en mindre spiss. I Vest-Europa ga etter hvert rang forskjellen seg uttrykk i form og utstyr. Keiserens krone fikk bøylere som kjennetegn. Bøylene ble ansett som symbolsk uttrykk for suverenitet.. Den åpne bøylekronen fikk etter hvert en purpurfarget lue. I nyere tid er den rød. Til slutt fikk kronene en *globe* eller et *rikseple* med kors på som bæres av bøylene, det samme symbol som en hersker bar i hånden. Korset vitnet om statens og monarkens tilknytning til kristendommen. Globen, d v s verden, er en av de mest ærverdige emblemer i heraldikken.

Norge fikk ikke bøylekroner med globe og kors før i 1671. Gjennom tidene har både kronene og våpenet fått forskjellige utforminger, avhengig av periode og stilart. Siste utforming av riksvåpenet,

Rikskronen   Monogramkronen (H 5)   Regaliekronen

herunder kronen, ble godkjent av Kong Harald V i 1991. Denne kronen, betegnet *rikskronen*, skal etter Utenriksdepartementets bestemmelser også brukes av underliggende etater, som har emblemer med kronen. Dette betyr at *merker i Forsvaret skal nytte denne kronen*, eventuelt harmonisert med våpenet

for øvrig. Kongen har sin egen *monogramkronen*. Den skal ikke brukes av andre. I tillegg foreligger en tredje kronen, *regaliekronen*. Slottet nytter denne som et emblem.

I tillegg til de tradisjonelle kronene, er det også flere spesielle kronene. *Skipskronen* vært nyttet på marine emblemer, og *stjernekrone* på luftmilitære.

Murkronen er fortsatt i bruk på enkelte byvåpen.

Strålekronen nyttes av fyrstelige personer.

25 Skjoldholdere og våpenkapper.

Det kan tenkes at opprinnelsen til skjoldholdere var paraden før turneringene, hvor deltagerens skjold ble båret av pasjer. Skjoldholdere begynte å opptre på 1400 tallet, og ble et supplement til våpenet. Av verdens suverene stater fører nesten en tredjedel to skjoldholdere. De fleste skjoldholdere er dyr, eller fabelvesener. Den mest gjengitte skjoldholder er løven. Et segl fra kong Magnus Eiriksson med kongevåpenet fra 1335, gjengir f.eks. en skjoldbærende løve.

Tegnet av Eduardo Esperance

Mennesker eller menneskelignende figurer opptre også ofte. Mange skjoldholdere har vært tatt i bruk som emblemer (badges). Militære merker har sjelden skjoldholdere, men ett eksempel er det heraldiske våpenet for det Portugisiske flyvåpen (fig).

En *våpenkappe*, også kalt *våpentelt*, er et draperi som henges omkring våpenskjoldet. I sin tid ble konger

gjengitt i paviljong lignende telt. På 1500 tallet fant man på å symbolisere kongepersonen med hans skjold. På 1600 tallet anså man at teltet med kuppel bare kunne nyttes av de høyeste suverene herskere, og at lavere fyrster måtte nøye seg med *våpenkappen*.

Det store norske kongevåpen er et eksempel på bruk av våpenteltet.

Våpentelt og kapper er normalt røde eller purpurfarget utvendig, et

unntak er Sverige, hvor fargen er blått. Innsiden er som regel hermelin, men det forekommer også andre variasjoner.

26 Valgspråk. Motto og krigsrop

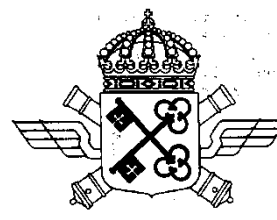
Bruk av valgspråk i heraldikken begynte i det fjortende århundre, men ble ikke tatt i allment bruk før på 1700 tallet. Innledningsvis var valgspråk mer lik "*cris-de-guerre*", krigsrop, for å ildne troppene. Noen ganger var det derfor gjengitt på de store faner fra middelalderen, slik at de militære styrker kjente deres leders krigsrop. Slike deviser på faner har vi mange eksempler på i vårt eget land. Et eksempel er en kavaleristandart fra Trøndelag på slutten av 1600 tallet, der det heter under bildet av en sovende løve: "*Det fortryder dig, wecker du mig*". Den som vekker løven vil komme til å angre på det.

Formelt er det en forskjell på krigsrop og motto. Krigsrop gjengis på et flagrende bånd *over*, motto på et bånd *under* skjoldet. Flere språk kan nyttes. I tidligere tider foretrakk man latin eller fransk, i dag mer vedkommende nasjons språk. I vårt land er det bare Luftforsvaret som har bånd med motto som en fast del av sine merker. Forsvarsgrenen har videreført sine merker fra tiden i Storbritannia, og båndet med motto er under merket, slik de engelske tradisjoner tilsier. Dette i motsetning til de skotske, hvor båndet er over skjoldet fordi valgspråket nesten alltid er "battle cry".

27 Embets- eller ansvarstegn

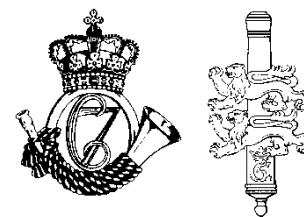
Tegn som angir makt eller verdighet for et embete, kan gjengis sammen med vedkommendes våpen. Slike tegn kan være plassert bak, omkring eller på siden av skjoldet. En admiral kan ha et anker bak skjoldet, en biskop hyrdestav o s v. I Forsvaret er Hærens emblem med sine to flankerende sverd, og Generalinspektøren for Hærens embetsvåpen med krysslagte marskalkstaver bak skjoldet, eksempler på bruk av slike tegn. De heraldiske våpen for svenske avdelinger er i hovedsak basert på bruk av ansvarstegn i kombinasjon med regionale heraldiske våpen.

Svenske avdelingsmerker

28 Badges

Badges, (ingen fastlagt norsk betegnelse, her kalt emblem), er en selvstendig figur, som i mange sammenhenger kan brukes på tilsvarende måte som et våpen, men ikke plassert i et skjold. Bruk av farger og former er heller ikke så bundet som for et heraldisk våpen. Badges kan brukes frittstående eller plasseres på en nøytral heraldisk bakgrunn. Tjenere og andre som var knyttet til en bestemt person bar ofte emblem til på vedkommende på sine drakter. Mange av disse tegn var bare skjoldets våpenfigur, mens andre var utformet på et helt annet grunnlag, f eks navn, tittel, embete, historisk hending o s v. Mange land baserer seg på slike badges i sin militære heraldikk.

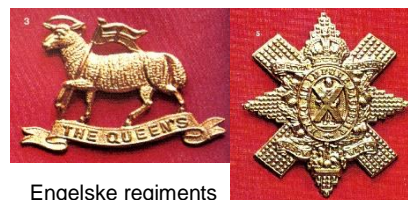
Danske regiments emblemer

Luftforsvarets heraldiske våpen og emblem

uhøytidelig enn et heraldisk våpen.

Eksempelvis har de engelske og danske regimenter og enheter slike badges som de bl. a bærer i sine luer. Her i landet har de fleste offentlige etater

Engelske regiments emblemer

symboler som må betegnes som badge. Enkelte militære organisasjoner har både et heraldisk våpen og et emblem, f eks den svenske Flottan og vårt Luftforsvar. Fordelen med en slik løsning er at emblemet kan brukes noe friere og mer

29 Beskrivelsen (blasonering)

Blasonering er et heraldisk fagspråk som beskriver hva et bestemt våpen inneholder. Verken form eller stil skal angis, men en kortfattet omtale av hva som er det faste innhold..

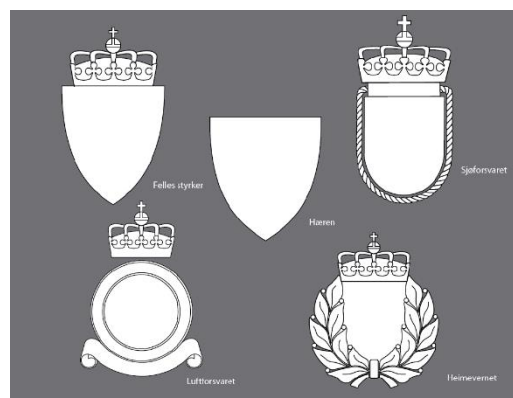
Skjoldet beskrives slik det oppfattes av bærereren. Det betyr at heraldisk høyre (*dekster*) og heraldisk venstre (*sinister*) er motsatt av hva en tilskuer oppfatter. Beskrivelsen følger en bestemt norm der tinkturen på skjoldbunnen nevnes først, deretter hva som inngår på denne bakgrunn, f eks" *I sort et gull varghode" eller" I blått tre sølv ankre, to-er"*. **Rekkefølgen er at antallet nevnes før fargen, og deretter selve figuren.** Oppstillingen av figurene på skjoldet nevnes sist. Man bruker ofte visse egne begreper for at blasoneringen skal være mest mulig entydig. Det er viktig at alle detaljer og særtrekk som er avgjørende for vedkommende våpenbilde blir angitt.

30 Konstruksjon av Forsvarets merker, normer

Våpen som gjengis sammen, bør av estetiske og andre grunner ha samme skjoldform. Særlig militære merker venter man skal fremtre med en viss uniformitet. I bl a Sverige har man tatt konsekvensen av dette, og alle merker i de tre forsvarsgrener har samme form og utseende. Tradisjoner og historiske forhold har medført at i vårt land, har merker for fellesinstitusjoner, de tre forsvarsgrener og HV, forskjellige utforminger. Disse former identifiserer tilhørigheten til vedkommende etat, og har nå lenge vært i bruk. De kan derfor vanskelig endres selv om de ofte avbildes sammen. Disse forskjeller i utforminger må derfor aksepteres, også når de presenteres sammen. Øvrige forhold er standardisert, f eks kroneform og tinkturer.

I samsvar med Utenriksdepartementets bestemmelser har Forsvarets merker nå rikskronen. Bestemmelsene gir uttrykk for at utformingen eventuelt kan tilpasses motivet for øvrig, slik at det oppstår en harmonisk enhet. Kronene kan derfor variere noe uten å miste sin karakteriske form. De normer som skal brukes på merker er angitt på figuren.

31 Konstruksjon av Forsvarets merker - tinkturer

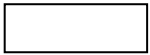
Samme farge i Forsvarets merker har vært definert på forskjellige måter og hatt forskjellige nyanser. Økonomiske og estetiske grunner har nå medført til en standardisering.

Heraldiske farger skal være lysende og klare. Rødt er sinober, blått himmelblått etc. Heraldisk er det bare en blåfarge, men Luftforsvaret bruker både mørk- og lys blå. Luftforsvaret viderefører tradisjonene fra siste verdenskrig, og den form for merker som nyttes innen RAF. Man har i mange år brukt denne norm, og de to nyanser av blåfarger har en direkte sammenheng med merkets konstruksjon.

Tidligere hadde rikskronen en lue i purpur. Ved utformingen av riksvåpenet i 1992, ble det bestemt at luen skal ha samme rødfarge som skjoldet. Krysset i globen i det tidligere riksvåpen, var lyseblått. Denne detalj forsvant også i det nytegnede riksvåpen. Forsvarets merker skal følge disse bestemmelser.

De valgte tinkturer som nå skal inngå i Forsvaret merker, er fastlagt etter det internasjonale system Pantone Matching System (PMS).

I samsvar med dette blir Forsvarets standard:

Tinkturer		Pantone
Rødt:		PMS 185
Blått:		PMS 300
(Lys blått) (bare i Luftforsvaret)		PMS 549
Grønt:		PMS 355
Sort:		-----
Purpur		PMS 260
Gull/gult		PMS 874/PMS 116
Sølv/hvitt		PMS 877/-----

32 Konstruksjon av Forsvarets merker – de heraldiske krav

Figurer som inngår i Forsvarets merker skal følge de heraldiske krav og bestemmelser for at de skal bli godtatt. Dette betyr at de må ha en bestemt karakter i motiv og form, basert på de heraldiske normer som har holdt seg relativt uforandret i mer enn 800 år. Dette betyr ikke at eldre tiders stil skal kopieres, merkene bør bære preg av vår egen tidsalder. Imidlertid har de eldre tiders forenklede form mange fellestrekk med nåtidens saklige ornamentikk. De heraldiske normer kan oppsummeres slik:

- *Merket skal normalt bare inneholde en farge og ett metall om ikke særlige forhold tilsier noe annet, f.eks. når flere avdelinger/enheter slås sammen (alliansevåpen), eller andre forhold tilsier*
- *Forsvarets avdelinger og institusjoner bør primært basere seg på alminnelige figurer. Alminnelige og heraldiske figurer kan eventuelt kombineres om dette kan gis en enkel utforming. De motiv som velges bør symbolisere vedkommende avdeling/enhets oppgaver og ansvar, eventuelt ha tilknytning til historiske eller andre forhold ved standkvarter og/eller distrikt.*
- *Et grunnleggende krav er enkelhet.*
- *Figurinnholdet skal fremstå klart og tydelig for øyet på lang avstand, og i lite format.*
- *Våpen skal normalt bestå av EN figur. Figuren kan imidlertid være sammensatt, eller gjentas flere ganger, normalt tre. Man kan tillate seg å bruke mer enn en figur for å fremheve symbolikken. Mer enn to motiv bør ikke inngå i et merke.*
- *Figuren skal være forståelig i silhuett.*
- *Figuren skal ha en typisk flate karakter, og fremstå med rene tinkturflater, uten perspektiv og innvendige streker, skygger o l, for å skape dybdevirkning.*
- *Figuren skal ha en stilisert og tidløs form der karakteristiske kjennetegn kan markeres.*
- *Bevæpning (tenner, tunge, klør, nebb etc.) kan markeres med annen farge, vanligvis rødt eller blått.*
- *Figuren skal tilpasses det felt den står i, og utfylle bakgrunnen så mye som mulig.*
- *Naturen skal ikke direkte kopieres. Konkrete naturgjenstander, bygninger, personer o l skal ikke gjengis.*
- *Figuren skal avbildes fra langsiden. Normal posisjon er front mot venstre sett fra tilskuer. Unntak er heraldisk høflighet, ("courtoisie")*

- Merket skal normalt bare inneholde en farge og ett metall om ikke særlige forhold tilsier noe annet, f.eks. når flere avdelinger/enheter slås sammen (alliansevåpen), eller andre forhold tilsier en oppmyking av denne norm.
- Anerkjente farger i vårt land er rødt, blått, grønt og sort, og til tider purpur. Metallene er gull (gult) og sølv (hvitt). Pelsverk bør ikke brukes.
- Farge skal ikke grense mot farge, og ikke metall mot metall. Korte grenselinjer kan aksepteres.
- Ved fargegjengivelser bør ikke motivet i skjoldet kontureres med sort strek.
- Tekst, bokstaver og tall skal ikke forekomme i selve våpenet.
-

33 Merker og tegn på uniform

Mange av Forsvarets merker og tegn bæres på uniform. Det skiller mellom *avdelings/enhetsmerker* og *funksjonelle tegn*. De først nevnte identifiserer en bestemt avdeling/institusjon, og disse skal være heraldisk korrekte. Pr. definisjon er de heraldiske våpen. De sist nevnte viser til utdanning og kvalifikasjoner (grad, våpenart, bransje etc.), og skal kunne gjenkjennes og forstås, både internasjonalt, og i det norske samfunn. Praktiske krav kan derfor være mer utslagsgivende enn strenge heraldiske bestemmelser. Men i den grad det er mulig, skal de heraldiske regler legges til grunn ved utformingen. Slike tegn skal imidlertid *ikke innpasses på skjoldbakgrunn*. De skal ikke fremstå som heraldiske våpen fordi de normalt ikke oppfyller kravene til slike.

Tjenestegjøringsmerker som angir tjenestested, er avdelingsmerker, og forutsettes derfor å tilfredsstille de heraldiske krav. *Operasjonsmerker* som bæres ved internasjonale oppdrag, følger ikke alltid de heraldiske regler. Det forekommer f.eks. ofte tekst i slike merker, og de heraldiske fargelover kan være neglisjert etc. Slike merker fastlegges normalt av andre utenlandske eller overnasjonale myndigheter, og må derfor bare aksepteres. Der Norge **er "lead nation", kan vi påvirke utformingen av merker som brukes i internasjonal tjeneste.**

Det kan også være andre kjennemerker på uniformen som er utformet på et relativt fritt grunnlag (patch), og normalt brukes på flygerdrakter.

34 Bruk av merker

En figur i et merke skal normalt ha front mot venstre (dekster, heraldisk høyre). Gjengis imidlertid vedkommende våpen **på "baksiden" av en bakgrunn, f.eks. flagg, fane, bil etc, skal figuren speilvendes slik at den vender fremover** Dette betegnes som heraldisk høflighet (*courtoise*).

De heraldiske våpen i Forsvaret brukes på mange måter. De er symbol for vedkommende avdeling/institusjon, og den myndighet og kompetanse denne representerer. Merker skal derfor benyttes og presenteres på en verdig måte. Bruken bør underlegges en viss kontroll, og merkene bør ikke bli brukt i utrengsmål, eller bli overeksponert.

I henhold til fastlagte bestemmelser skal Forsvarets heraldiske våpen nyttes for eksponering utad. Avdelinger og enheters kjennetegn brukes i hovedsak innad i Forsvaret

Den enkelte avdeling/institusjon er eier av sitt merke, og misbruk kan derfor påtales. Gjengivelser må tilfredsstille kravene til kvalitet og riktig bruk. Skal et merke brukes kommersielt f.eks. på suvenirer, salgsartikler o s v, forutsettes tillatelse, og man bør se prøver før endelig godkjenning gis.

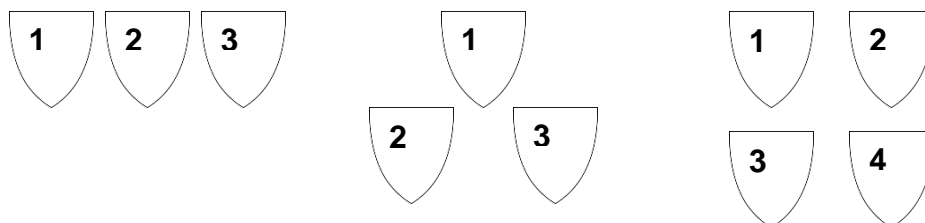
Ved bruk på trykksaker skal et merke plasseres så fritt som mulig i forhold til tekst og annet grafisk utstyr. Størrelsen skal svare til merkets betydning og harmonere med omgivelsene. Merket skal ikke være et underordnet ledd til annet dekorativt eller typografisk utstyr. Generelt skal man nytte de samme retningslinjer som er gjeldende for riksvåpenet. Det betyr at et merke skal stå øverst til venstre, eller øverst midtstilt i forhold til annet utstyr og tekst.

Her er det å merke seg at når et våpen med krone nyttes sammen med f eks en avdelingsbetegnelse o l, " *må teksten aldri settes over kronen, og normalt ikke stå høyere enn kronens underkant*" i henhold til Utenriksdepartementets bestemmelser. Videre heter det «*Under enhver omstendighet skal det aldri være noe annet motiv eller skrift som står jevnhøyt med eller høyere enn kronens høyeste punkt, d v s korset*».

Om man unntaksvis skal omgi et våpen med krone med tekst, f eks som segl, skal teksten ikke begynne høyere enn ved kl 13, og fortsette med urviseren til ikke høyere enn kl. 23.

35 Rangering av våpen

Når flere merker skal presenteres sammen, skal den innbyrdes plassering følge heraldiske tradisjoner. Fremste plassering på en horisontal rekke er til venstre sett fra tilskuer. I en vertikal rekke er fremste plassering øverst. Øverst og til venstre er fremste plass i en sirkel eller firkant.,

Merker for høyere avdeling plasseres foran lavere. Under like forhold følges alfabetet, eventuelt tradisjonell rekkefølge. Når merker fra flere forsvarsgrener settes sammen, må man så langt som mulig følge de nevnte regler, et visst skjønn må imidlertid gjøre seg gjeldende, bl. a kan den estetiske utforming ha en viss betydning. Generelt kan rekkefølgen være Hæren, Sjøforsvaret, Luftforsvaret og HV, om ikke særlige forhold tilsier noe annet. Hvis utenlandske og norske merker settes sammen, skal de innenlandske som hovedregel plasseres fremst. Kommandoforhold kan imidlertid avgjøre rekkefølgen.

At merker settes sammen betyr ikke at de kan innpasses i en felles ramme, f eks på et skjold, flagg o l. De kan imidlertid avbildes sammen på skilter o l. De må heller ikke settes sammen til et kombinasjonsvåpen eller plasseres så tett inn til hverandre at de kan oppfattes som en enhet. I henhold til Utenriksdepartementet er det ikke tillatt å kombinere riksvåpenet og avdelingsmerker.

36 Flaggsymboler

Flagget er, sammen med skjoldet, det viktigste element for presentasjon av heraldikk. *Heraldikken omfatter så vel et systematisert våpen-, som et flaggvesen.*

Flaggets historie går betydelig lengre tilbake enn heraldikken. Fra de eldste tider har flaggsymboler vært nyttet på slagmarken for å angi lederens eller høvdingens plass, og for å gi signaler til de stridende parter. Etter hvert har det utviklet seg forskjellige typer flaggsymboler.

Japansk slagmark

Det norske forsvar benytter en rekke typer flaggsymboler; orlogsflagg, faner og standarter, felt- eller avdelingsflagg, seremoniflagg, fendler, kommando og rangflagg, samt trompet- og trommefaner.

-Orlogsflagget

Det nåværende norske flagg med blått og hvitt kors på rød bunn, ble vedtatt av Lagtinget 16. mai 1821, og ved kongelig resolusjon 13. juli samme år. Men det var først etter unionstiden, det rene orlogsflagget, flagget med splitt og tunge, ble heist 9. juni 1905. I dag vaier det over militære anlegg og etableringer, og føres av orlogsfartøyer.

-Faner og standarter

Faner er de tradisjonelle bannere for militære enheter, og som ble båret i strid for å være et samlende og moral skapende symbol, samt for å gi til kjenne avdelingenes tilhørighet og identitet. For beredne våpen er betegnelsen *standart* for dette flaggsymbolet.

Minste faneførende enhet ble kalt "fennik". Det ble også betegnelsen på fanen. Fanebæreren het "fahnric", og er opprinnelsen til den laveste offisersgrad, fenrik. I Kavaleriet het han "kornet" eller "corneta", som på spansk betyr rytterfane.

Norden kjenner vi slike felttegn fra vikingtiden. Den eldste betegnelse for en fane er "gunnfani" (*gonfanon* er et vesteuropeisk krigsflagg fra før-heraldisk tid), og som omtales bl a i minnekvad

over Håkon den gode.

Det kanskje meste kjente merke eller fane er ravnefanen som blir først dokumentert under vikingoverfallene i England i år 878. Harald Hardrådes førte i felttoget mot England i 1066 en ravnefane som het "Landeydan" (ligger land øde), eller "Leodboga" (landødeleggeren), og som var brukt under slaget ved Stamford Bridge.

Olav den hellige hadde et merke som var skildret av Snorre Sturlason som "et hvitt merke, det var en orm." Ormen eller dragen går igjen på Bayeuxteppet sammen med en rekke andre felttegn.

Kong Sverre brukte sitt merke "Sigflug" (*seiersfuglen*) for første gang under slaget ved Florvåg i april 1194. Senere deltok merket i en rekke slag.

Bruk av riksløven i norske militære enheters faner kan føres tilbake til før

1628, det år da Christian IV opprettet en egen norsk hær. Riksbanneret, rødt med gull løve, og som kan oppfattes som et forbilde til de militære faner, kjenner vi allerede fra hertuginne Ingebjørgs segl fra 1398. Fortsatt fører Hærens og Heimevernets avdelinger løven i sine faner, det gamle kongemerke. De nyere faner baserer seg på de opprinnelige felttegn, d v s duk med figurer uten påskrift.

Sjøforsvaret fører ikke faner, men orlogsflagget (betegnet *orlogsfane*). Opprinnelig var orlogsflagget en duk som betegnet nasjonalitet til et krigsskip eller en festning. Senere har det fått en utvidet bruk.

Luffforsvaret har valgt å bruke sine kjennetegn som motiv på duken.

I enkelte land nyttes nasjonalflagget med påskrift som faner. Den samme løsning valgte Norge for sine avdelinger i Tysklands-brigadene. Kommando- og rangflagg baserer seg også på vårt orlogsflagg med tilleggs tegn for

Norsk kavaleri standart fra 1600 tallet, og fane fra ca 1815

stilling og grad. Men dette er unntak. I Norge skal ikke nasjonalflagg gis påskrift eller annet utstyr. Faner utformes i bare ett eksemplar, og behandles med stor respekt.

I sin tid svor soldatene troskapsed til fanen, og forpliktet seg til å verge den med sitt liv. Det var en stor skam for en avdeling å miste sin fane, og når man overrakte fanen til fanebæreren, het det

"Skulle det skje, at en fiende avhugger din høyre hånd, skal du gripe fanen med venstre. Mister du begge hender, skal du slå tennene i fanen. Du skal verge den så lenge du lever og ånder. Må du oppgi kampen, det Gud forbyr, skal du vikle deg i fanen og dø."

Når avdelingene ble oppløst og soldatene sendt hjem, rev sjefen faneduken fra stangen som tegn på at alle forpliktelser var slutt. Men fanen ble oppfattet som et konkret symbol for selve avdelingen. Fanen var avdelingen.

I dag voktes fanen av en egen styrke, fanevakten.

-Felt- og avdelingsflagg

Heraldikk omfatter som nevnt, et systematisk utviklet våpen- og flaggvesen. Dette innebærer at våpenfiguren som symboliserer vedkommende organisasjon, avdeling eller enhet, kan plasseres på en skjoldbakgrunn eller en flaggduk. Våpenfigur plassert på en flaggduk er et heraldisk flagg.

Det heraldiske flagg fremstår da som et avdelingsflagg, og som kan brukes til å profilere og identifisere vedkommende avdeling/enhet i forskjellige sammenheng. Flagget betegnes også som feltflagg.

Duken erstatter skjoldet i våpenet og utgjør derved bakgrunnen for våpenfiguren. Det føres normalt på fast flaggstang, og heises og fires på tilsvarende måte som uoffisielle firma- og organisasjonsflagg. Avdelingsflagg

produseres uten begrensning, og i alle størrelser. Mange kan også eksponeres på samme tid., *Slike flagg er imidlertid fane, eller erstatter splittflagget. Det skal derfor ikke underlegges faner og nasjonalflaggets strenge regler for behandling, bruk, og prosedyrer, slik dette er fastsatt i egne reglementer.*

-Seremoniflagg

Heraldiske våpen og tilhørende flagg, er eiersymboler. De identifiserer vedkommende eier, enten det er en person, slekt, organisasjon, landområde eller nasjon. Ønsker etater (tilsv.) å markere sin tilstedeværelse, eller gi til kjenne sin identitet ved forskjellige former for arrangementer, kan man bruke et seremoniflagg. Seremoniflagg er utformet som et heraldisk flagg, og har tilsvarende karakter som en fane, men det er ingen fane. De kan i motsetning til faner, produseres i flere eksemplarer.

-Fendel

Betegnelsen " fendel" kom til Norge fra tysk språkbruk på 1600-tallet. "Fahndel" betyr et lite markeringsflagg, og er en avledning av "fennik" (liten avdeling). Hæren har hatt fendler helt tilbake til 1600-tallet, men de første pålitelige data om bruk av slike fremkommer i Infanteriets store ekserser reglement fra 1740.

Fendler ble brukt for å markere innretting, luker og avstander. De har også vært nyttet for å angi kvarter eller kommandoplass. Det foreligger således en fendel fra Christian VII's tid merket: " Norske Hoved-Quarter". Helt opp til 1940 ble fendlene brukt på denne måten.

Etter siste krig var det H M Kongens garde som først og fremst anvendte fendler til seremonielt bruk. Hvert kompani har en fendel som bæres av høyre fløyemann på linje, og til venstre i kolonne.

Senere fikk bl a Brigaden i Nord Norge fendler, og i dag er har de fleste avdelinger på kompani nivå slike flaggsymboler.

Fendelens form og størrelse har variert. Under dansketiden ble det til dels nyttt miniatyrer av fanen som fendler. I unionstiden var Infanteriets fendler røde med avdelingens navn, og i enkelte tilfeller med Kongens monogram. Etter at infanteri regimentene fikk nye faner under Kong Haakon VII, hadde fendler samme farger som i faneduken med løve eller passende påskrift. Ingeniørregimentet nyttt en ensfarget mørk blå fendel, og Forsyningskorpset en grønn med bokstavene FK under en krone. Dragon- og artilleriavdelinger har til dels nyttt samme typer fendler, vannrett delt med rødt i øvre felt og blått i nedre. Under felttjenesteøvelsene omkring 1916, hadde imidlertid artilleribataljonen en trefarget fendel, de tre batterier ensfargede gult, hvitt og rødt.

I dag har fendelen duk i samme farge, og med den figur som fremgår av moderavdelingens heraldiske våpen. Inngår man i høyere enhet er deres våpen figur plassert i kanton. Identiteten til vedkommende underavdeling fremgår av fargen på en hengende banderole. Figurene speilvendes på den ene siden slik at den på begge sider er vendt fremover

- Kommando og rangflagg

Flagg for å markere sjefen plass har vært bruk i vårt forsvar fra 1700-tallet. Kommandoflagg er en videreføring av disse tradisjoner.

I 1752 ble det innstiftet slike tegn for en del høyere sjøoffiserer i den dansk-norske flåte. Ved nytt orlogsflagg i 1815 var tegnene lik de svenske. Kommandoflagget for Kommanderende admiral fikk et diagonalt, hvitt kors på rød bunn i øvre, indre hjørne (kanton)..

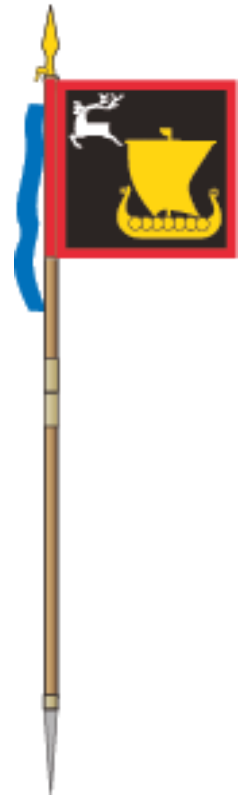
I 1836 fikk svenske flagget i sentrum en, to og tre kuler i blått for de tre admiralsgrader.

Et helt nytt flagg ble det innført i 1844 som ikke var basert på orlogsflagget, men allerede i 1875 var man tilbake til å bruke nasjonalflagg som grunnlag.

Da ble innholdet for rangflagg som i dag med stjerner.

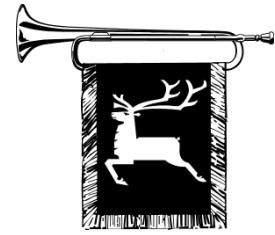
Først i 1901 fikk Kommanderende general sitt kommandotegn med løve og krysslagte kommandostaver på rød bunn.

I dag fører konge og kronprins/prinsesse kongelig flagg og vimpel. Forsvarsminister og høyere militære sjefer i kommandostillinger fører kommandoflagg. Flagget med splitt og tunge med gradstegn brukes også som rangflagg for øvrige offiserer på generals-/admiralsnivå. Sjefer på lavere nivå i Sjøforsvaret fører kommando- og rangtegn i form av stander.

- Trompet og trommefaner

Trompetfaner gjengir avdelingens heraldiske figur uten skjoldbegrensning på samme måte som heraldiske flagg, og plassert slik på duken at den er riktig når instrumentet er horisontalt. Figuren speilvendes på den ene siden slik at den på begge sider er vendt fremover. Duken er uten tekst. Her i landet brukes ikke trommefaner like mye som i tidligere tider. Slike faner henger på fronten av trommen i en tilsvarende utforming som trompetfaner.

37 Ordener

Bannere for Hosebåndsriddere, bl.a. den norske konge, i St George's Chapel

I begynnelsen var **begrepet "orden" sterkt knyttet til heraldikken. "Orden" betyr først og fremst ordning, statutter, reglement, forordninger, som man underkaster seg, og derfor bærer man et tegn på sin drakt som et bevis på dette.** Korsfarerne hadde et behov for å slå seg sammen i grupper under sine langvarige opphold i fiendtlige områder. Disse grupperinger ble grunnlaget for religiøse ridderordener (Tempelherreordenen o.l). Noen av disse fikk fyrstelige overhoder. I andre tilfeller etablerte fyrster verdslige ordener (Hosebåndsordenen o.l).

Senere ble det etablert dekorasjoner som belønning for fortjenester. Disse ble også **kalt "ordener"**. Siden 1700 tallet har antall fortjeneste- og dekorasjonsordener stadig øket, en utvikling som har funnet sted i alle land. Tidligere var det prinsipielt uforenlig at en samtidig bar to ordener eller ordener fra forskjellige land. Denne begrensning forsvant ved felles opptreden av flere land mot Napoleon.

Riddere av de høyeste ordener får ofte henge sine våpenskjold, men også våpenbannere, i såkalte ridderkapeller.

Det var først i det 18 århundre at man begynte å tildele medaljer og ordener til militært personell, slik det praktiseres i dag. Opprinnelig var hensikten med å tildele

medaljer tosidig, som en oppmuntring for utmerket tjeneste, og belønning for modig opptreden. Senere ble det også innført medaljer som anga hvor man hadde deltatt i strid (campaign), eller andre operasjoner.

De tyske riddere og daagens flymerking.

Medalje fra Waterloo. Den første som er gitt til alle grader.

38 Lov og rett og symboler

Bruk av visuelle symboler er underlagt visse rettsregler. Ved godkjenning og approbasjon av H M Kongen og nå Forsvarsjefen, fremstår merkene som offentlige våpen, med rettsvern for uhjemlet bruk. Det generelle forbudet mot uhjemlet bruk av offentlige merker fremgår av straffelovens § 328, pkt 4, der det heter:

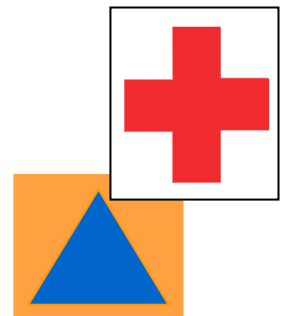
«Med bøter eller fengsel inntil 3 måneder straffes den som...

4. uhjemlet bruker norsk eller utenlandsk offentlig våpen, merke eller segl eller noe våpen, merke eller segl som lett kan forveksles med slike.»

Det kan også vises til Varemerkeloven av 3. mars 1961, nr. 4, § 14 nr. 3. som bl. a lyder slik:

"Varemerke må ikke registreres hvis det:

uten samtykke av vedkommende myndighet inneholder offentlige våpen, flagg eller andre offentlige emblemer eller merker."

Mønsterloven 29.5.1970 nr. 33 § 4 nr. 2 a angir på tilsvarende måte at mønstre ikke kan registreres hvis det uhjemlet inneholder offentlige våpen etc. Andre sider av lovverket angir forbud mot hån av fremmede staters symboler.

Visse symboler som nyttes av militære styrker, som f.eks. Røde Kors symbolet på sanitets

Felttegn, stridende personell uten uniform

personnellets armbind, gir personellet beskyttelse i henhold til internasjonale traktater. Sivilforsvarets blå trekant på oransje bunn er også et beskyttelsestegn. Misbruk av slike beskyttelsestegn er direkte forbudt. Brudd på slike internasjonale regler er også overtredelse av norsk straffelovgivning. Felttegnet for stridende personell uten uniform er et annet eksempel. De har krav på å bli ansett som lovlig stridende. De skrevne regler finnes i hovedsak i Genève-konvensjonene med tilleggsprotokoller.

39 Andre elementer innen militær heraldikk

I tillegg til merker, flagg og ordener omfatter militær heraldikk bl. a. uniformer, seremonier, flymerking etc., dessuten flere gjenstander for identitet, som slips (regimental ties), blazermerker o.s.v. M a o elementer som har til formål å gi tilkjenne tilhørighet og identitet. Uniformer som kanskje er det element for identitet de fleste forbinder med militære styrker.

Kort kan nevnes at bruk av uniformer oppsto da man etablerte stående armeer etter Trettiårskrigen. Enkelte fyrster hadde etablert styrker for personlige oppgaver med fargerike og særpregede uniformer, men generelt besto armeer av individer i dagligdagse antrekk. Men også disse fant det nødvendig å skille venn fra fiende, og begynte å bære felttegn, f.eks. armbind og lignende, eller særlige gjenstander i sine hodeplagg, en praksis som varte helt til ca. 1640. En ordning som fortsatt har en viss aktualitet, ref. armbundene til MILORG under siste krig, og felttegnet for stridende personell uten uniform.

Krigerantrekk er knyttet til bruken av stridsvåpen og beskyttelse. Den romerske arme utviklet f.eks. et standardisert opplegg og antrekk for personlig beskyttelse for legionærene, basert på deres taktikk for nærstrid. Innføringen av rustningskleddede riddere førte til en annen utvikling. De ble imidlertid etter hvert forsvarsløse overfor infanteriets ildkraft, først langbuen og senere musketten. Innføringen av flintlokkmusketter førte til mer profesjonelt nivå. Pansret beskyttelse ble nå erstattet av fargerike uniformer. Allerede under Boerkrigen og ble det imidlertid klart at det var behov for mindre fargerike og mer praktiske uniformer. En utvikling som ble videreført bl. a. til nåværende trend med kamuflasjeuniformer. Men selv i dag er det en utstrakt bruk av særpregede og ofte fargerike uniformer til seremonielt og annet bruk, der feltkravene ikke gjør seg gjeldene. Nok et eksempel på militære styrkers behov for å fremheve identitet og deres særegne tradisjoner.

